

Дручек Олена Василівна

доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ТА ФОРМУВАННЯ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ- ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НГУ

Успішне оволодіння критичним мисленням і використання його в якості фундаментального підходу у процесі реалізації професійних якостей є необхідністю для людини ХХІ століття. Разом із креативністю, комунікацією і кооперацією, критичне мислення складає так звану «систему 4-К» – ключових особистісних компетентностей, які висуваються роботодавцями і суспільством до працівника та співгромадянина. Про це, зокрема, зазначалося у тексті Програмного міжнародного оцінювання тих, хто навчається, представленому на Всесвітньому економічному форумі у Давосі 2016 р., а також на відповідному форумі у 2020 р., де прозвучала теза, що в умовах постіндустріального суспільства уміння критично й аналітично мислити у проблемних ситуаціях має цілком замінити попередню стратегію вирішення проблем за допомогою наявних знань і вмінь [1, с. 8]. Зазначене цілком корелюється із змістом ст. 12 Закону України «Про освіту», у якій при визначенні переліку ключових компетентностей, необхідних сучасній людині для успішної життєдіяльності, визначено необхідні для їх забезпечення уміння, зокрема, «... уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми» [2]. Саме тому розвиток навичок критичного мислення у здобувачів вищої освіти є одним із пріоритетних напрямів у системі ЗВО України, зокрема, тих, які здійснюють підготовку військовослужбовців НГУ.

Оволодіння критичним мисленням, уміння будувати свою освітню, службову, професійну діяльність відповідно до його теоретико-методологічних засад виступає важливою складовою формування особистості, здатної до самостійності та відповідальності у професійній (службовій) діяльності та громадському житті, самовдосконалення, успішного кар'єрного зростання.

Розвиток критичного мислення є одним із завдань, визначених метою освітньо-професійних програм за спеціальностями 081 «Право», 251 «Державна безпека», 253 «Військове управління (за видами збройних сил)», що реалізуються у Київському інституті Національної гвардії України, а саме – здійснення підготовки висококваліфікованих фахівців, які можуть займати

первинні офіцерські посади в підрозділах оперативного призначення та інших підрозділах НГУ, інших військових формуваннях сектору безпеки та оборони, що володіють необхідними компетентностями, вміють системно та інноваційно мислити, спроможні вирішувати складні прикладні проблеми в умовах динамічних змін та сучасних викликів для виконання функцій забезпечення державної безпеки в мирний та воєнний час. Водночас, розвиток критичного мислення також є однією із ключових педагогічних технологій процесу формування передбачених освітньо-професійними програмами програмних компетентностей. Зокрема, інтегральної компетенції – здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі у сфері забезпечення державної безпеки, а також загальних, таких як: а) здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; б) здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; в) здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми, приймати обґрунтовані рішення; г) здатність до адаптації та дії в новій ситуації. Безсумнівно, зазначені компетентності формуються комплексом навчальних дисциплін, що опановуються здобувачами у Київському інституті Національної гвардії України, проте найбільшу роль у виконанні цього завдання належить дисциплінам соціально-гуманітарного та юридичного спрямування.

Педагогічна проблема розвитку критичного мислення за останні кілька десятиріччів набула міждисциплінарного характеру, і, попри те, ще є предметом вивчення у форматі педагогічних, психологічних, філософських досліджень, окремі питання, пов'язані із сутністю зазначеного поняття та механізму його формування, до цього часу не знайшли свого розв'язання.

Як відомо, ідея розвитку критичного мислення зародилася у середині ХХ ст. у США, швидко поширилася у наукових колах Європи, а її найактивнішими розробниками були В. Джемс, Дж. Д'юї, Д. Весс, Н. Дауд, А. Кроуфорд, А. Ліпман, С. Метьюз, Р. Стернберг, П. Х'юстон та ін. Серед вітчизняних науковців найбільш вагомий внесок у розробку проблематики критичного мислення як педагогічно технології здійснили Т. Воропай, О. Колесова, Л. Києнко-Романюк, В. Конаржевська, О. Марченко, В. Попков, О. Рязанова, С. Терно, О. Тягло та ін.

Аналізуючи поняття критичного мислення, зазначимо, що найчастіше його визначають як систему суджень, що використовуються для аналізу явищ об'єктивної реальності з критичної точки зору з наступним формулюванням обґрунтованих висновків, що уможливорює створення їх об'єктивних оцінок, інтерпретації, а також можливість застосування отриманих результатів до вирішення конкретних ситуацій і проблем. Першим термін «критичне мислення» обґрунтував Дж. Д'юї, зокрема, як рефлексивне мислення, для якого характерним є активний, послідовний і обережний розгляд будь-якого переконання або існуючої форми знання у світлі підстав, які його підтримують. Р. Пауль визначав критичне мислення як «мислення про мислення, коли ви розмірковуєте з метою вдосконалити своє мислення» [3, с. 7]. Д. Халперн розкривав сутність критичного мислення через використання когнітивних технік або стратегій, які збільшують імовірність отримання бажаного кінцевого

результату [там само, с. 7]. Провідний вітчизняний фахівець з проблем розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти О. Тягло визначає критичне мислення як «активність розуму, спрямованого на виявлення й виправлення своїх помилок, точність тверджень і обґрунтованість міркувань» [4, с. 243]. На думку О. Марченко, в основу критичного мислення покладено оцінну розумову діяльність особистості щодо вдосконалення процесу мислення, пошуку й виправлення помилок у власній і партнерській діяльності, аналіз власних думок, дій, вчинків, поведінки [5, с. 27]. В. Конаржевська розглядає критичне мислення як «особливий вид розумової діяльності, характерними ознаками якого є вироблення стратегій прийняття рішень у вирішенні завдань, проблемних ситуацій на основі здобуття і опрацювання інформації; здійснення рефлексивних дій (аналітичних, контролювальних, оцінних) стосовно будь-якого об'єкта чи явища, у тому числі власного процесу мислення; виважений аналіз різних думок і поглядів, виявлення власної позиції; об'єктивне оцінювання результатів як своєї, так і сторонньої діяльності» [6, с. 15].

Вирішуючи питання призначення критичного мислення, науковці найчастіше вказують на те, що його функція полягає у розв'язанні неординарних практичних проблем, зокрема, шляхом вирішення задач, формулювання висновків, визначення оцінки та ухвалення об'єктивного, виваженого рішення.

Зазначені підходи дозволяють визначити критичне мислення як особливий, науковий тип мислення, що використовується для розв'язання неординарних практичних задач, поєднує в собі загальне та предметне мислення, передбачає рефлексію власного мислення, і характеризується усвідомленістю, самостійністю, цілеспрямованістю, обґрунтованістю, контролюваністю та самоорганізованістю. Серед інших ознак критичного мислення також називають: а) логічність – уміння будувати логіку доказовості розв'язання проблеми; б) дисциплінованість – уміння дисциплінувати своє мислення, міркувати послідовно, спираючись на попередні результати думання, розвивати наступні; в) асоціативність – уміння установлювати асоціації з раніше вивченими фактами; г) системність – уміння розглядати проблему в цілісності зв'язків і характеристик, добудовуючи при цьому відсутні ланки системи, а при відсутності необхідних даних робити правильні висновки; д) самостійність – уміння побачити і поставити нове питання чи проблему, а потім вирішити їх власними силами. Вочевидь, зазначений характер поняття, що розглядається, дозволяє більшості дослідників позиціонувати критичне мислення як інноваційне та наукове. Зокрема, професор О. Тягло вважає критичне мислення «мисленням вищого порядку» [4, с. 255].

Аналіз підходів до структури критичного мислення свідчить, що найчастіше її елементами вважають явища (чинники) методологічного характеру, виділяючи при цьому: а) принципи; б) стратегії; в) процедури. У контексті методики формування критичного мислення як педагогічної технології, до його принципів, на нашу думку, слід віднести: а) переконання у необхідності самокорекції методу дослідження; б) увага до процедури дослідження; в) врахування інших точок зору; г) готовність бути критичним та

самокритичним. До *стратегій* реалізації критичного мислення слід відносити: а) розділення проблеми на частини; б) розв'язання більш простих проблем, що відбивають окремі аспекти основної проблеми; в) використання смислових і графічних організаторів з метою уявлення проблеми всебічно; г) аналіз засобів і цілей на предмет їх можливої зміни; ґ) розгляд найбільш типових та окремих прикладів прояву предмету чи явища, що осмислюється. Що стосується *процедури* критичного мислення, то професор С. Терно такими діями у процесі критичного осмислення справедливо вважає: а) усвідомлення проблеми та діалектичного зв'язку між суперечностями; б) доведення; в) знаходження контраргументів; г) пошук фактів, що суперечать власній думці; ґ) обґрунтування; д) оцінювання; е) спростування; є) узагальнення; ж) побудова гіпотез; з) формулювання висновків [7, с. 40].

Аналіз процесуальної складової критичного мислення виводить нас на проблему його стадій (рівнів). Узагальнююча оцінка наявних поглядів на зазначену проблему дозволяє стверджувати, що у цілому процес критичного мислення здійснюється поступово – від простого оцінного судження до уміння здійснювати багатофакторний аналіз. Більшість дослідників виділяють чотири основні стадії (рівні) критичного мислення: 1) висловлення простого оцінного судження на основі безпосереднього погляду на предмет (нижчий рівень); 2) формулювання двох полярних, екстремальних і свідомо неприйнятих поглядів на розв'язування поставленої проблеми та пошук «золотої середини»; 3) виявлення суперечностей у твердженні шляхом послідовного розкриття невідповідності цього твердження низці загальноприйнятих положень і принципів; 4) усесторонній, багатоплановий та багатофакторний аналіз, у процесі якого виявляється максимально можлива кількість чинників та умов, що впливають на предмет, оцінюється ступінь їх впливу, з'ясовується найбільш і найменш значущі чинники, а також встановлюються умови, за яких первісно знехтуваний фактор набуває значущості, а первісно значущий втрачає її (найвищий рівень критичного мислення).

З урахуванням виявлених характеристик критичного мислення як рівня розумової діяльності, важливим є питання методики його формування. Так, професор О. Тягло найголовнішим елементом процесу формування критичного мислення у процесі взаємодії викладач-студент вважає постановку «правильних запитань», які відповідають послідовним стадіям аналізу, розуміння і критичної оцінки проблемного твердження [4, с. 241]. У інших випадках, як складові методики розвитку критичного мислення також розглядають: а) створення проблемних ситуацій, задач; б) створення ситуацій вибору; в) розкриття змісту принципів, стратегій, процедур критичного мислення; г) використання інтерактивних форм і методів навчання; ґ) використання письмового викладу міркувань над завданням із подальшою рефлексією; д) аналіз допущених помилок та моделювання ситуації їх виправлення.

Зазначене вище дозволяє констатувати:

1. Критичне мислення – це особливий, науковий тип мислення, що використовується для розв'язання неординарних практичних задач, поєднує в

собі загальне та предметне мислення, характеризується усвідомленістю, самостійністю, рефлексивністю, цілеспрямованістю, обґрунтованістю, контрольованістю та самоорганізованістю.

2. Основне призначення критичного мислення полягає у розв'язуванні практичних проблем шляхом розв'язання задач, формулювання висновків, оцінки ситуації та ухвалення рішень.

3. Теоретичні основи педагогічної технології розвитку критичного мислення у процесі підготовки здобувачів-військовослужбовців НГУ обумовлюються сукупністю таких чинників, як: 1) інтелектуалізація службово-професійної діяльності зазначеної категорії осіб, вимога набуття уміння розв'язувати складні спеціалізовані задачі у сфері забезпечення громадського порядку, державної безпеки, безпеки державного кордону; 2) необхідність організації освітнього процесу відповідно до потреб здобувача у саморозвитку, самопізнанні та самовизначенні; 3) нагальність такого порядку організації освітнього, виховного процесів та порядку організації служби, який відповідав би основним психолого-педагогічним закономірностям розвитку особистості військовослужбовця НГУ, параметрам галузі знань і напрямів підготовки, особливостям освітньо-професійних програм та програмним результатам навчання.

Список використаних джерел:

1. Саух П. Розвиток критичного мислення як провідний тренд сучасного освітнього процесу. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика* (Серія: педагогічні науки). Вип. № 2 (67). 2021. С. 7–15. URL: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2021.2.1>.

2. Про освіту: Закон України від 05.09.17 № 2145. Ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19?lang=uk#Text> (дата звернення: 19.11.2023).

3. Кейсбук методів і прийомів технології розвитку критичного мислення в Новій українській школі : навч.-метод. посіб. для вчит. поч. класів ЗЗСО та студ. спец. 013 Початкова освіта / Анна Лякішева, Валентина Вітюк, Ірина Кашуб'як. 2-ге вид., переробл. і доповн. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2022. 116 с.

4. Тягло О. Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі. *Філософія освіти*. № 2. 2017. С. 240-257.

5. Марченко О. Г. Формування критичного мислення школярів. Харків: Вид. група «Основа», «Тріада +», 2007. 160 с.

6. Конаржевська В. І. Формування критичного мислення майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2009. 20 с.

7. Терно С.О. Методика розвитку критичного мислення старшокласників у процесі навчання історії: авотреф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.02 – теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни). Київ, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. 2015. 44 с.